

Teksten er publisert i *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* (nr. 2, 2013), s. 111-119.

Tilgjengelig i pdf-format på <http://www.idunn.no/ts/nst/2013/02> (betaling)

Høyres ideologiske spenninger

Av Hallvard Notaker, Universitetet i Oslo

Høyre har slipt de skarpeste kantene, malt dem lyseblå og beveget seg i retning av et varmt og menneskevennlig sentrum der penger ikke betyr alt. For å tekkes velgerne demper Høyre lyden av sin egen høyreside. Slik lyder kommentatorenes ord. De handler om Høyres plassering langs den tradisjonelle høyre-venstre-aksen der Fremskrittspartiet og Rødt sitter i hver sin ende. Den er viktig nok, men neppe tilstrekkelig om målet er å svare på det store spørsmålet: Hva er Høyres mål for Norge? Hvordan skal vi forstå det partiet som i løpet av de siste årene har tatt tilbake posisjonen som Arbeiderpartiets hovedrival i kampen om regjeringsmakten? Da må vi studere partiets idégrunnlag.

Høyre er ideologisk dobbeltforankret. Partiet bygger samtidig på elementer fra konservatismen og liberalismen. Det følgende er en undersøkelse av spenningene som dermed oppstår, slik de fremkommer på to fremtredende saksfelter. Sammen er både spenningene og de ideologiske elementene med på å danne det indre grunnlaget som gjør det mulig for partiet å beholde en viss form i møtet med ytre press fra rivaliserende partier og offentligheten. Et slikt perspektiv er nødvendig om vi skal forstå hvordan Høyre finner sin plass blant de andre partiene, i økonomiske spørsmål så vel som på kulturelle og sosiale saksfelter.

Undersøkelsen har sitt empiriske startpunkt i programkomiteens arbeid med valgprogrammet for perioden 2013-2017. Metoden er historisk – vi skal studere spørsmål som likner gjennom kontekster som forandrer seg.¹ Først fra den økonomiske politikken, der partiets konservatisme og liberalisme ofte trekker i samme retning, men ikke alltid med samme hensikt. Finnes det et ideologisk tyngdepunkt i Høyres økonomiske politikk? Flytter det seg? Andre del av artikkelen drøfter spenningene som oppstår omkring spørsmål om kjønn og familie. Høyres indre motsetninger på dette feltet knytter seg særlig til ideologiske fortolkninger av individets uavhengighet – enten motstykket er myndigheter eller familie. Årets programprosess gir rikelige illustrasjoner av partiets vedvarende spenninger på begge saksfelter.

Økonomisk politikk

Fellesnevneren for Høyres økonomiske politikk har gjennom mange tiår vært ”mer privat – mindre stat”, også før det ble et slagord sent i 1980-årene. Både i valgprogrammer og i utøvd politikk har Høyre arbeidet for et samfunn der private håndterer en større del av økonomien

¹ Denne artikkelen henter i stor utstrekning sitt materiale fra Notaker (2012a). Andre kilder er gitt særskilt referanse.

og der statens innflytelse reduseres. Derfor er det selvsagt at Høyres programkomité også i år ønsker at formuesskatten fjernes, selv om tidfestingen ikke ble mer presis enn "på sikt".² Målet om å forskyve balansen i norsk økonomi i retning av privat sektor er også sterkt synlig i forslagene om å gi private aktører en større rolle i produksjonen av velferdstjenester og i anbefalingen av offentlig-privat samarbeid (OPS) i større samferdselsprosjekter. Begrunnelsene finnes ikke bare på det overordnede økonomiske nivået – de tar også utgangspunkt i praktiske argumenter om hva som skal gi det beste tilbudet. Men forstått som del av Høyres politiske utvikling siden privat velferdsproduksjon for alvor fikk fotfeste i Høyres valgprogram i 1993, er årets helsepolitiske formuleringer trygt forankret i partiets økonomiske hovedsyn. Det samme gjelder samferdselspolitikken, der kravet om styrket privat deltakelse kan forstås som del av en ønsket markedsorientering på hele kommunikasjonsfeltet. En rekke slike saker, fra infrastruktur for IKT til driften av havner, har vært omfattet av Høyres deregulerende ambisjoner gjennom flere tiår.

Klare linjer og tydelige hovedsyn til tross - bestanddelene i Høyres økonomiske politikk lar seg ikke uten videre fordele i kategoriene konservativ eller liberalistisk. Mange av de foreslåtte tiltakene kan passe begge betegnelser. Mange av dem har antakelig vært bredt aksepterte i partiet nettopp fordi de forener konservative og liberalistiske impulser. Målet om å styrke den private sektorens stilling i forhold til den offentlige sektoren, er et eksempel på slike sammenfallende mål. Samtidig kan begrunnelsene være ulike og dermed forståelsene av hva tiltakene innebærer. Spørsmålet her må dermed være hvilken større hensikt enkeltdelene kan forstås å skulle tjene. Det finnes lavere toppskatt og det finnes lavere toppskatt. Det er bare tilsynelatende det samme, selv om begge deler bidrar til målet om mer privat og mindre stat.

Skulle man trekke et grovt ideologisk skille i utviklingen av Høyres økonomiske politikk, kunne man satt streken i 1986. Ikke fordi partiet skiftet mening eller forkastet alt det gamle, men fordi Kåre Willochs tid var over. Yngre generasjoner fikk større innflytelse. Det de nye stemmene målbar, hadde vært under oppseiling noen år, og mange av tiltakene de gikk inn for, kunne også Willoch ha tatt opp. Skulle vi ikke trukket en strek, eller i alle fall fått gjøre det med en ekstra bred markørpenn, kunne vi gitt hele andre halvdel av 1980-årene betegnelsen "overgangsperiode". Denne overgangen – til en ny og mer liberalistisk fundert politikk – strakk seg fra Willochs avgang som statsminister i 1986 til Syses avgang fra det samme vervet i 1990.

Overgangen representerte ikke en utskiftning, men en forskyvning av balansen i resonnementene. Det konservative grunnlaget som hadde preget Høyres økonomiske politikk fra siste del av 1950-årene, ble mindre tydelig, mens liberalistiske resonnementer omkring det som ofte kalles tilbudsideøkonomi, ble mer fremtredende.

² Alle henvisninger til programmet for perioden 2013-2017 viser til utkastet Høyres programkomité la frem 11.03.2013 (<http://www.hoyre.no/filestore/Filer/Politikkdokumenter/Programkomiteensforslag-endelig.pdf>, lest 21.03.2013).

De konservative tankene om økonomien sprang – og springer til dels fortsatt – ut av ideen om *selveierdemokratiet*. Det var en visjon, nærmest en utopi, der både fellesskapene og individene var gjort sterke ved at hvert menneske, eller iallfall hver husstand, satt trygt og selvstendig på hver sin tue. Linjene bakover kan trekkes til den stolte, norske, selveiende bonden, for den som ønsker det, eller til Thomas Jeffersons idealer om det egalitære jordbrukssamfunnet som styres av jevnbyrdige borgere med egen eiendom. I vår sammenheng er den viktigste hovedinnsikten fra ideen om selveierdemokratiet at eiendom gir det enkelte menneske muligheten til å virkeliggjøre sitt potensiale. Nøkkelen er uavhengighet av andre. På samfunnsnivå er hovedperspektivet maktspredning – den konservative politikken oppgave måtte være å motvirke maktkonsentrasjon, enten det var i form av monopoler eller i form av statsmakt. Dermed hadde Høyre stilt opp en form for idealmodell for fremtidssamfunnet. Politikken skulle flytte beslutningsmakt og kapital i retning av de mange små tuene, eller mer konkret i retning av sparekontoer og bostedseiendom (Løvhaug 2007, Sejersted 1984).

Rent praktisk gikk linjen fra Høyres programarbeid sent i 1950-årene tilbake gjennom kretsen rundt tidsskriftet *Minerva* og videre til Storbritannia. Både de ideologiske overveielserne og de konkrete forslagene lånte fra Høyres konservative søsterparti, som i tiårene før Thatcher var mer moderat og sosialt innstilt enn det skulle bli. Under ledere som Harold Macmillan og Edward Heath fremstod Det konservative partiet som en nærmere slektning enn den langt fjernere tremenningen Thatcher kom til å representere (Notaker 2012b). I tillegg til den direkte overføringen av de britiske ideene om selveierdemokratiet, hentet Høyre tankegodt fra de vesttyske kristendemokratene. Deres *sosiale markedsøkonomi* hadde som utgangspunkt at politikken skulle sørge for et stabilt samfunn og derfor også for en stabil økonomi. Markedet skulle få operere mer uhindret enn for eksempel sosialdemokratene ville ønske, men innenfor tydelige rammer. Fagforeninger ble ansett som et stabiliserende bidrag. Felles for selveierdemokratiet og den sosiale markedsøkonomien er viljen til å bruke markedet til å oppnå brede politiske mål for samfunnsutviklingen. Virkemidlene kan oppfattes som liberalistiske, fordi de legger mer makt i privat sektor, men det overordnede perspektivet var konservativt: Orden, stabilitet og frihet gjennom ansvarliggjøring av den enkelte.

I andre halvdel av 1980-årene fikk nye og internasjonalt utbredte tanker om tilbudssideøkonomi økt tyngde i Høyre, så vel som i Arbeiderpartiet og i statsforvaltningen. Påvirkningen kom fra mange hold, også fra utlandet, men for politikerne var antakelig embetsverket i den norske finansforvaltningen den viktigste kilden (Lie 2010). Tilbudssideteorien forutsatte at økonomien best ble hjulpet ved at politikerne rettet oppmerksomheten mot dem som produserer varer og tjenester. Motsetningen ville være å fortsette å søke å påvirke etterspørselen, både totalt og innenfor enkelte sektorer. Et styrende premiss i tilbudssidetenkningen var at dersom myndighetene ikke la føringer på kapitalen, ville den selv finne veien dit den gav best avkastning. Det offentlige fotavtrykket

skulle være mest mulig nøytralt. Dette var tanker som var fremme i Høyres partiprogram fra 1985 og for alvor ble satt i sentrum i samme dokument fra 1989.

I tilbudssideøkonomien ligger en markant prinsipiell motsetning til selveierdemokratiet og den sosiale markedsøkonomien, som begge forutsetter at staten utøver den nødvendige makten for å føre samfunnet i den retningen politikerne har pekt ut. Denne motsetningen mellom det tilbaketrukkne og det mer fremoverlent samfunnsbyggende bringer oss nær kjernen i det uavklarte Høyre bærer med seg i den økonomiske politikken. I det ideologiske programmet Willoch bar med seg fra 1950-årene, lå en tanke om hvilket samfunn Høyre ville skape. I tilbudssideteorien lå først og fremst tanken om et best mulig smurt økonomisk maskineri; virkemiddelets effektivitet ble i noen forstand et mål i seg selv. Her ligger også et ideologisk kjennetegn ved liberalismen, ved at det er selve friheten underveis som er målet. Det var antakelig viktig for en del. Men for de mange som argumenterte med vekstevne og omstillingsbehov, var nytteperspektivet minst like vesentlig.

Oppstillingen ovenfor er skjematisk. I den mindre renskårne hverdagen har den konservative og den liberalistiske impulsen hele tiden eksistert side om side i Høyre. Det gjelder ideologiske argumenter, der både konservatismen og liberalismen tar utgangspunkt i individets iboende ansvar, og det gjelder den løpende og gjerne svært pragmatiske debatten. Jan P. Syse, som i sin tid utformet store deler av selveierprogrammet sammen med Willoch, argumenterte som Høyres leder før valget i 1989 for at politikerne fikk mer å bygge med dersom økonomien fikk armslag til å vokse seg større. Pragmatisk sett løser et slikt argument den ideologiske floken, fordi politikerne uansett aldri tilbys renskårne alternativer. Men argumentet skjuler også et paradoks: Skal politikerne bygge, må de legge føringer. Skal de få mer å bygge med, må føringene vekk.

Årets Høyre-program er fullt av slike paradokser. Selveiertanken er fortsatt representert, også ved navns nevning i avsnitt som det der partiet ønsker seg flere små, norske aksjonærer. Her ligger både idealet om maktspredning og en antydning om nasjonalt eierskap, slik det har gjort både før og etter Willoch trakk seg tilbake. Høyre har de siste 20 årene støttet flere forsøk på utsalg av statseide bankaksjer med særfordeler for småsparere, og partiet står som de fleste av konkurrentene fast på at boligeiendom skal beskattes snillere enn andre kapitalplasseringer. Begge spare reformer legger klare føringer på kapitalbevegelsene, og begge fremmer i prinsippet selveierdemokratiet, selv om det for lengst har mistet sin kraft som dominerende ideologisk perspektiv. De statlige forsøkene på å kanalisere kapital hit eller dit er også til stede i ønsket om å belønne visse typer investeringer og "miljøvennlig adferd". Andre elementer, slik som fortsatt nedbygging av statlig eierskap og konkurranseutsetting av offentlige tjenester, kan oppfattes som mer liberalistiske. Her er hovedtanken om markedsstyrt ressursallokering klart til stede.

Denne hovedtanken kan synes å ha blitt mindre programmatisk i løpet av et par tiår; den presenteres uten den tydeligere liberalistiske rammen fra sent i 1980-årene, da ordet "tilbudssideøkonomi" var vanligere å bruke enn det er i dag. Så må den som fristes til å veie

2013 mot 1989 ha i bakhodet at konteksten den gangen bød på langt flere reguleringer å opponere mot. Kanskje er det derfor naturlig om argumentene i dag kan synes mer pragmatiske.

2013-programmet er vanskelig å kategorisere. Verken selveierdemokratiet eller de liberalistiske impulsene later til å være gitt noen overordnet stilling; programmet mangler den fremtredende, ideologiske grunntonen noen kanskje venter seg. Det er til en viss grad en urealistisk forventning. En rendyrket profil ville bety at Høyre hadde forkastet halvparten av sin arv. Det ville også bety at partiet hadde revolusjonert sjangeren "partiprogram", hvis funksjon er å formulere et minste felles multiplum av de kompromissene et parti kan bære. Ikke dermed sagt at alle paradokser er unngåelige – uklare formuleringer kan ha til hensikt å unngå ubehaget ved en nødvendig konflikt.

Spørsmålet må derfor være om paradoksene konfronteres på en bevisst og åpen måte, slik at veivalgene kan inngå i og kanskje selv være med på å skape en større sammenheng. Hvorvidt Høyre er i stand til det, får vi først en antydning om hvis Erna Solberg får lage statsbudsjett. Der et program kan koste på seg å love skatteendringer "på sikt", må et budsjett bestå av konkrete tall. Der programmene kan – og bør – gi politikerne en viss fleksibilitet, krever budsjetter og vedtak konkrete prioriteringer. Flexibilitetens rolle er å gi regjeringen rom til å utforme helheten innenfor rammene den politiske virkeligheten setter der og da. Først da blir loddene lagt på vekten som viser Høyres ideologiske balanse.

Kjønn og familie

Den høyeste temperaturen i de første ukene med offentlig ordskifte om Høyres programutkast våren 2013, kom innenfor det saksfeltet som fanger opp spørsmål med merkelapper som kjønn, likestilling og familie. Den første og største oppmerksomheten fikk programkomiteens enstemmige forslag om konkrete endringer i abortloven. Den neste debatten stod om kontantstøtten til småbarnsforeldre. Begge debattene omfattet – naturligvis – kritikk fra andre partier, men også friske innvendinger fra kjente Høyre-politikere. Ser vi nærmere på innholdet i debattene, kommer både vedvarende spenninger og skiftende premisser for uenigheten til syne.

Debatten om abortloven handlet om et paragrafpunkt (§2.c) som tillater svangerskapsavbrudd også etter 12. uke dersom "barnet kan få alvorlig sykdom" som følge av "arvelige anlegg" og enkelte andre faktorer. Den mest kjente av tilstandene som omtales i debatten om dette punktet, er Downs syndrom. Høyres programkomité gikk inn for å fjerne hele dette punktet fra loven, samtidig som partiets talspersoner forsikret offentligheten om at dette ikke ville påvirke norske kvinners beslutningsrett i sakene som ble berørt.

Forslaget snudde ikke om på Høyres politikk, som hadde pekt i denne retningen siden prinsippprogrammet fra 2000. Forskjellen ligger i den konkrete henvisningen til lovens paragrafer. De tidligere formuleringene var langt rundere. Mest oppsiktsvekkende virker årets forslag om man strekker nakken litt til og fester blikket på 1980. Da blir det også lettere

å forstå hvorfor flere fremtredende personer fra Høyres nyere historie, sammen med den sittende ledelsen for partiets kvinnebevegelse, gikk sterkt og bevisst ut mot sitt eget parti (*Aftenposten* 2013).

For 33 år siden var debatten om selvbestemt abort så vanskelig for Høyre at partiledelsen ikke så andre utveier enn å fjerne hele temaet fra partiprogrammet. En viktig konsekvens var at Høyre ved å sitte stille, ble en garantist for fortsatt stortingsflertall for selvbestemt abort. Hvordan kan det så ha seg at partiet har mistet frykten for abortloven og i dag er i stand til å programfeste seg langt inn i selve lovteksten? Svaret er at abortspørsmålet ikke lenger fortolkes innenfor rammen av kampen for kvinners likestilling alene. Men for mange er denne rammen fortsatt overordnet. Det gjelder ikke minst de kvinnene i Høyre som kjempet for å skyve partiet vekk fra sin motstand mot selvbestemt abort i 1970-årene. Blant dem oppfattes en mer restriktiv linje som et angrep mot det de oppnådde den gangen.

Fra andre halvdel av 1980-årene vokste bio- og genteknologien som tema i offentlig debatt og som konkret gjenstand for lovgivning. I behandlingen av en rekke lovforslag og stortingsmeldinger fra 1986 til 1994 ble Høyre tvunget til å utmeisle en politikk for en ny tid der menneskenes kunnskap om sitt eget arvestoff fremstod som svært løfterik, men også ufattelig truende. Kunne vi en dag velge hvordan barna skulle se ut? Ville fostere med uønskede egenskaper sorteres bort før de ble født? Andre verdenskrig utgjorde fortsatt det dominerende bakteppet for alt som smakte av rangering av mennesker. Fremtidens teknologi måtte få klare grenser. For generasjonene som kom inn i politikken fra slutten av 1980-årene, ble denne siden ved spørsmål om reproduksjon minst like viktig som den likestillingspolitiske. Det var disse aspektene som støtte sammen også da utkastet til Høyres valgprogram ble fremlagt våren 2013. Abortloven antar ulike betydninger avhengig av saksfeltet den plasseres i.

Alliansen mellom veteranene fra 1970-årene og dagens kvinnepolitiske ledere i Høyre får antakelig ikke noen lang eller bred historie utover abortsaken. I andre spørsmål om kvinner og familiepolitikk, slik som kontantstøtten, representerer de to ulike sider av Høyre. Ledelsen for det som i dag heter Høyres kvinneforum, har gjennom flere år lagt vekt på et sett med standpunkter de gjerne begrunner med "valgfrihet for familiene". Det vil blant annet si at politikerne skal svekke føringene på fordelingen av foreldrepermisjon mellom mor og far, og at kontantstøtte til foreldre som ikke bruker barnehageplass skal videreføres. Det er vanskelig å se dette som noe annet enn det stikk motsatte av den hovedlinjen tilhengerne av kvinners selvbestemmelsesrett fulgte i Høyre i 1980-årene. For dem var målet å gi kvinner en enklere vei ut i arbeidslivet og styrke deres økonomiske selvstendighet. De stakk hodet til dels svært langt ut, tidvis med det resultat at det stanget i Kåre Willoch selv. De ville ha økt foreldrepermisjon der de mer tradisjonsorienterte ville ha økt engangsstønad til mødre som ikke stod i lønnsarbeid. De ville ha lettere tilgang til barnehager og økt skattefradrag for utgifter til dagmamma, og de ville ikke prioritere budsjettkroner til pensjon for hjemmeværende eller fradrag i hennes eneforsørgende ektemanns toppskatt. Med base i

et partioppnevnt debattutvalg med navnet Høyres feministgruppe, argumenterte de med den selvstendige kvinnen, ikke kvinnen som familiemedlem, som mål.

Verken den gangen eller i dag representerte denne fløyen noen hovedtendens i Høyre. Det vil ikke si at perspektivene til høyrefeministene har forblitt marginale, eller at partiets konkrete standpunkter har ligget fast gjennom tiårene. Aksept for kvinners yrkesdeltakelse er en selvfølge for de fleste i dag, det samme er en lang foreldrepermisjon. Kontinuiteten ligger i skillet mellom dem som vil innrette politikken med tanke på å bane vei for fortsatt styrking av kvinners muligheter i arbeidslivet, og dem som vil prioritere familien som enhet der hensynene kolliderer. I dag kommer dette skillet tydelig frem i debatten om kontantstøtten og dens betydning for kvinners yrkesdeltakelse.

Høyres interne motstand mot kontantstøtte kan i dag ha flere begrunnelser, slik som målet om å motivere minoritetskvinner til å ta lønnsarbeid eller å redusere omfanget av offentlige ytelser. Men i et kjønnspolitisk perspektiv ligger begrunnelsene tidvis svært nær dem høyrefeministene fra 1970- og 80-årene ville brukt. En av dagens motstandere av kontantstøtte vakte oppsikt da *Dagsavisen* brukte det meste av sin forside til å la henne erklære at "Hvis du vil leve som på 50-tallet, får du be mannen din om ukepenger" (2013). Høyrefeministene fra 1970-årene må ha smilt godt. En av deres fremste talskvinner argumenterte nesten identisk da hun slo fast at man ikke kan "betale sin togreise fra Oslo til Hamar med antall utførte arbeidstimer i hjemmet" (Notaker 2012a:70). Replikken falt i ett av flere skattepolitiske sammenstøt med Kåre Willoch selv. Høyrefeministene utfordret sjefens ønske om å beskatte familiene etter deres totale inntekt. Hans logikk gikk ut på at familien som fellesprosjekt var likt stilt enten den ene ektefellen tjente 300.000, mens den andre skjøttet hus og hjem, eller om to personer tjente 150.000 hver. Her stod Willoch nærmere KrF enn han stod mange av sine partifeller.³

Spørsmålet om kontantstøtte var ett av ni der Høyres programkomité for perioden 2013-2017 ikke avgav enstemmig innstilling. Det tyder på at striden vil fortsette mellom den tradisjonsbeskyttende linjen hvor familien forstås som en enhet, og den motsatte hvor mor og far er individer først og familiemedlemmer etterpå. Er den første konservativ og den andre liberal? På et vis, i den forstand at den første vil hegne om det den oppfatter som nedarvet praksis, mens den andre vil svekke den relative tyngden i familien som byggestein. Men ser man det enkelte individ slik selveierdemokratiet gjør det, og setter økonomisk selvstendighet som betingelse for å kunne bære ansvaret for sine egne valg fullt ut, blir svaret mindre entydig. Heller ikke dette spørsmålet lar seg uten videre bryte ned og sortere i skuffer for liberalisme og konservatisme.

³ De siterte kvinnene i avsnittet er hhv. stortingskandidat Heidi Nordby Lunde fra Oslo og Mona Røkke, dav. stortingsrepresentant fra Buskerud, senere justisminister (1981-1985).

Skiftende legering

Høyre må opphøre å eksistere i den formen partiet har hatt siden stiftelsen for snart 130 år siden dersom spenningen mellom liberalisme og konservatisme skal utløses. Enhver analyse må akseptere som gitt at partiet rommer to sterke strømninger. I tillegg er det nødvendig å innse at verken enkeltsaker eller personer lar seg fordele på de to. Strømningene flyter sammen i en slik grad at både politikken og dens budbringere representerer dem begge. Det er tydelig også i det endelige utkastet fra Høyres programkomité for perioden 2013-2017. Resultatet er nærmest uunngåelig en viss mangel på tydelighet i programmet som retningsgiver. Det er, og vil være, vanskelig å svare entydig på spørsmålet om hvor Høyre vil lede Norge som regjeringsparti, i alle fall om man dykker ned i de enkelte saksfeltene og forventer et ideologisk begrunnet svar. Det beste vi kan håpe på, er å sette klargjørende ord på Høyres bevegelser og territoriet partiet streifer omkring i, også der ordene beskriver det uavklarte. Den som forsøker å finne Høyre-politikk i "ren" form, må først forsone seg med at det er en legering vedkommende leter etter.

Litteratur

Aftenposten (2013), "Høyrekvinner gjør abortopprør", 06.03.

Dagsavisen (2013), 19.03.

"Høyres forslag til stortingsvalgprogram 2013-2017",

[http://www.hoyre.no/filestore/Filer/Politikkdokumenter/Programkomiteensforslag-endelig.pdf](http://www.hoyre.no/filestore/Filer/Politikkdokumenter/Programkomiteensforslag-<u>endelig.pdf</u>), (lest 21.03.2013).

Løvhaug, Johannes W. (2007) *Politikk som idékamp: et intellektuelt gruppeportrett av Minerva-kretsen 1957–72*. Oslo: Pax.

Notaker, Hallvard (2012a) *Høyres historie 1975-2005: Opprør og moderasjon*. Oslo: CappelenDamm.

Notaker, Hallvard (2012b) "Moderate affection: The Norwegian Conservative Party between Macmillan and Thatcher". I *Britain and Norway: special relationships*, red. Helge Pharo og Patrick Salmon. Oslo: Akademika forlag.

Sejersted, Francis (1984) *Opposisjon og posisjon*. Oslo: Cappelen.